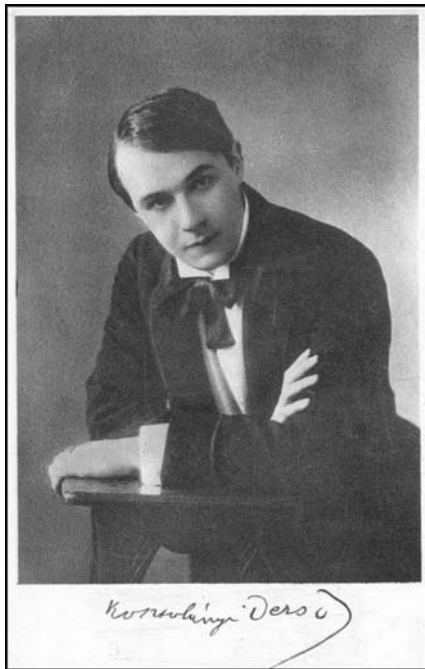

A csillagász fia

A csillagász fia barátom volt. Együtt jártam vele iskolába. Eleinte csak az fűzött hozzá, hogy barátaim is pajtáskodtak vele, és akarva, nem akarva együtt töltöttük el a napot.

Később egész külön szigetet alkottunk az emberek között mi és a csillagász fia. Fialok, kócosak, rakoncátlanok voltunk, s csillagos őszi éjek után reggel sápadtan és álmatlanul – az éji virrasztással szemünkben – botorkáltunk az iskola felé. – Fárasztott a napfény. Az iskolában pedig mindnyájunkat gyűltek, de legkivált a csillagász fiát, aki a padon aludt, s ha felszólították, nehezen, erőlködve nyögte ki a leckét. Azután rendesen leszegte a fejét – hosszú, ádámcsutkás nyaka volt –, és szelíden, nagyon szelíden mosolygott. Csak az alvók tudnak így mosolyogni. Hittanárunk azonban róla is, rólunk is megjósolta, hogy egytől egyig akasztófán fogunk kimúlni.

A csendes lázadás pedig folyt tovább. A csillagász fia tartotta bennünk a hitet. Sohasem kiáltottuk ki vezérünknek, hisz oly igénytelen, sovány és szegényes volt, hogy félig szántuk is, s csak a szívünk másik felével szerettük, öntudatlanul szerettük, de ha süllyedőben volt a hajónk, csak reá tekintettünk. Ilyenkor csintalanul villant össze a szemünk. Éreztük a titokzatos kapcsolatot, amely sátáni erővel fűzött bennünket egymáshoz. A többiek lassanként egészen elhagytak. Csoportokba verődve vártak bennünket a város végén. – A pirospozsgás, egészséges arcokon alamuszi vigyorgás settengett. Mi meg mentünk előre a temető felé, abba a házba, ahol a csillagász meg a fia lakott, és a fülsiketítő, csúfondáros sipzajra hátra se fordultunk. Hívtak a mezők és a csillagok. – Nem bántuk, hogy egyik kövér, ellenszenves kamasz lerajzolt bennünket, amint dicsélenkil az akasztófán lógunk, és nyelvünket – csúnyán és illetlenül – kiöltjük a világra. A csillagász fia szelíden, összefont karokkal állt a viharokban, mintha ereiben tej folyt volna

vér helyett, és mosolygott, finoman és titokzatosan, ahogy az alvók mosolyognak.

Később tudtam meg, mit jelent ez a mosoly. A mezőn állt egy dombon, és csendesen dűnyögött, inkább magának, mint nekünk:

– Várom őket... Mind el fognak jönni... Ide mihozzánk...

És csakugyan, titkos társaságunk évről évre gyarapodott egy új vendéggel. Erős, egészséges fiúk alázatosan lopózkodtak közénk. A változást rendesen észre se vettük, csak azt láttuk, hogy a legkonokabb ellenségeink hozzánk szelídülnek, és bocsánatkérően szorítják kezünket. Egyiknek anyja halt meg; másinak egész váratlanul tönkrement az apja; a legtöbb szerelmes lett. Egy darabig bizonyára maguk bolyongtak az éjszakában. Szavuk ezalatt megfogyott, beszédük hal-

kabb lett, arcuk kissé elsápadt és megnyúlt, szemek alá az álmodók szürke gyűrűi rajzolódtak. De egyszerre csak közöttünk voltak, és velünk együtt ültek le a temető virágos fűvébe.

Mindig többen lettünk.

A csillagász fia előrement, és a kószáló, álmodozó csapatot követte. Kinőttük a rövidnadrágot, az iskolapadokat, elválni azonban nem tudtunk egymástól. Még mindig a csillagász lakásán találkoztunk. Este egyenként bukkantunk fel a homályból, és az ismerős, régi portán a sok messzelátó és különös állvány között boldogan köszöntöttük egymást.

Az öreg az asztalfőnél ült és vacsorázott. Szótlan, mogorva ember volt. Zöld szemellenzőt viselt, mert a szemek napról napra gyengébbek lettek, és az orvosok utóbb nagyon féltették a megvakulástól. Bozontos, deres fűrtjei nagy homlokára kúsztak. Ezen a ziláltságon azonban a szívós munka álmodozó nemtörődömsége érzett. Kormos kézelői, puha, lehajtott gallérja, vásott ruhája pedig annyira illettek neki, hogy a csillagászt másképpen el sem tudtuk volna képzelni, és talán nem is szerettük volna, ha gyakrabban és nyájasabban szól hozzánk. Ott kuporodtunk mellette a padon. Felesége, egy hallgatag, mosolygó asszonyka, teát öntött findszákba sok rummal. Mi cukrot égettünk, és vártuk, mikor kel fel az öreg, hogy kimenjünk a mezőre csillagokat bámulni. Különösen nyári és koraőszi éjeken szoktunk összejönni. A temetőn túl egy nagy tér volt. Ide vittük a sok állványt, a vastag csöveket, a nehéz tokokat – mindegyikünknek jutott egy-egy – és a könnyű örömtől szinte mi is belepárolgtunk a szénaillesagos, világoskék csöndességbe. Zajtalanul szorongtunk a messzelátó körül. Kutyák ugattak. A sötétben pirosan parázslottak a szivarjaink. Néztük a holdat, amely sárga és lyukacsos volt, mint az olcsó vacsorasajt, a sarkcsillagot, a bolygókat, az ametisztfényű, halványzöld és gyengén rózsaszínű csillagokat. Észre se vettük, máris derengeni kezdett. Kakasok kukorékoltak. Fehér hajnal jött. Aludni kellett volna, de mi megmosdottunk, s beteg arccal kószáltunk tovább a mezőkön a csillagász fiával.

Az öreget valami ismeretlen vihar sodorta a mi istentől elátkozott vidéki városunkba, a temető mellé. Itten telepedett le a feleségével és a fiával. A városban ezermesternek ismerték, de alig tudta róla valaki, hogy több külföldi akadémia tagja. Mi azonban mindnyájan szerettük őt, mert vékony papírcsöveket dugott kezünkbe, amelyekben színesen csörögtek a furcsa üvegarabeszkek, hengereket forgatott, melyeken kigyózó, vörös és sárga vonalak tekergöztek, és ha jók voltunk, zajos vásárnépet, zöld ördögöt, óriásokat és törpéket táncoltatott a kifeszített fehér lepedőn.

A csillagász imádta a dohányt. Vastag, fekete szivarokat szívott. Szerette a mérges, keserű füstöt, a feketekávé és a komolyságot. A férfái is komolyak voltak. Némán szokott elbolyongani a fiával. Hajnal felé gyakran láttam őket a temető környékén, amint görnyedve kuksoltak a földre, és a csövet az égre szegezték.

Később már a fiú mutogatta nekünk a csillagokat:

Lássátok, ez a Véga... A Cassiopeia... A Sirius... A Berenice haja...

– Berenice haja... – ismételtgettük, és tetszetek nekünk a nevek.

Arab hitregékben éltünk.

Nem sokat törődünk azzal, hogy a csillagász fia ilyenkor talán a Fiastyúkot vagy az Esthajnalcsillagot mutatta. Mert az igazat megvallva, semmit sem értett a csillagászat-hoz. Ez különösen az apja halála után tűnt ki, amikor az öreg műszerei reá szálltak azokkal a hatalmas, szürke és fehér kandúrokkal egyetemben, amikkel a csillagász oly szívesen elbeszélgetett az ágyban, mielőtt felkelt volna. Mi azonban ezért nem vetettük meg Tódort – így hívták a csillagász fiát – és továbbra is vezérünk maradt, sápadt, beteg csillagimádóknak.

A csillagász fia mindig rejtélyes és előkelő maradt. Még tudatlanságát is arisztokratikus fölénytel takarta. Zsinóros, zöld bársonykabátban járt, s egy kopott mellényben, melyen hosszú, régies aranylánc himbálózott. Ezeket már dédapja koptatta, és így Tódor bizonyos kisgyerekes áhítattal szölt róluk. Egyáltalán nagyon érzélgő és családias volt. Túl járt a

huszonöt éven, s a lelke még mindig bölcsőben ringott. Sápadt, nyiszlett bajuszka játszott bújósdit felső ajka körül, de úgy látszik, ennek sem volt kedve kijönni. Nagyon rövidlátó szemei meg egészen gyerekessé tették, nem is említve azt, hogy haját közepesen választotta el, mert húszéves korában már kopaszodni kezdett.

– Még egy kicsit – szokta mondani –, még egy nagyon kicsikét, azután elég lesz.

Tódor csakugyan nem készült hosszú életre. Mi, akik közel állottunk hozzá, nem győztük bámulni, mennyi szívós kitartással mond búcsút a silány, ordináré élvezeteknek egy fáradt és bölcs kézlegyintéssel. Ebédre vékony piritott kenyéret evett, kevés gyümölcsöt, vacsorára legfeljebb ha teázott. Az elégedett és becsületes emberek nyíltságával fordított hátat a nőknek is, és csak egy szürke szemű, ovális arcú lánnyal tartott ismeretséget, aki barátnéja volt, semmi több. Sohasem csókolták meg egymást. Sohasem ölelkeztek. De mikor együtt mentek, anélkül hogy egymáshoz értek volna, oly melegen simult össze testük, mintha különös és érthetetlen szerelmük nászát ülték volna.

Tódort semmi esetre sem vettük túlságos komolyan. Mióta az öreg meghalt, gyakran mosolyogtunk rajta. Lenge, megbízhatatlan alakjában valami furcsa humor rejtett. Én tudom, hogy ő maga is finom, úri szánalmat érzett minden iránt, ami földi, irántunk is, maga iránt is. Az apja hagyatékában azonban nagyon különös gazdálkodást vitt véghez. A műszereket a por ette, megrepedeztek, berozsdásodtak. Az aranyos messzelátó vagyont érő lencséje széttörött, s az állvány csöve most sután bámult a csillagok közé, mint egy silány, üres kályhacső. Tódor kétségtelenül bizonyos humorral fogta fel a helyzetet, és mikor rájött, hogy a csövön át is csak annyit látunk, mint pusztá szemmel, sietett bennünket megnyugtatni, hogy így még jobb. Azután megtörtént az is, hogy halálos szórakozottságában egyszer apja fényképezőgépjét hozta magával a messzelátó helyett. Egyáltalában mindig zavartabb lett, s már-már csak madárijesztőként állítottuk fel a szabad mezőn a sánta állványokat,

hogy a csillagvizsgálás titokzatos szertartásának valami külső formát adjunk.

Tódor maga köré csavarta a fekete posztót, amivel apja a fotografálógépet borította be, és kevélyen járkált a csillagos éjszakában. Négyen-öten, mind nagyon fáradtak, nagyon sápadtak és csalódottak, kísértük őt a csonka, megtépázott műszerekkel.

– Micsoda csillag az? – kérdeztük olykor Tódortól, és alattomosan oldalba böktük egymást.

A csillagász fia felnézett az égre, összeráncolta szemöldökeit. Sokáig hunyorgatott, azután hidegen és fontoskodva mondta:

– A Sirius.

Tódor majdnem minden csillagra ezt mondta. Ilyenkor azonban nagyon sokáig nézett a levegőbe, és mi nem tudtunk nevetni. Az enyhe nyári éjszakában imádatos vággyal csüngött az égen. Éreztük, hogy talányos lelke fájoan, imbolyogva felsőhajt a csillagokhoz, és ott a szabad levegőtengerben száll, száll, bukdácsolva repül, s nem tud betelni az ég aranyos részegségével. A dombokon friss hajnali szellők kószáltak. Pirosodni kezdtek a harmatos szőlőtőkék. Tódor fáradtan hunyta le szemét. Rendesen együtt mentünk haza, éhesen, csatakosan, de azután sem bírtunk aludni.

Tudtuk, hogy mindez nem sokáig tarthat. A virrasztásba és koplalásba belebetegedtünk. Hullani kezdett a hajunk. Nem mertünk az emberek szemébe nézni, csapzott éjszakai kóbor kutyák. A csillagász fia már gyakran napokig feküdt az ágyban, a szeméi is mindig gyöngébbek lettek. Egy kampós, bütykös botra támaszkodva járkált a temető körül, és minden kőben megbotlott.

– Az apám – mondta – sokat nézte a csillagokat... Nem is olyan csoda...

Ajkain pedig újra megjelent a gyerekek szelíd mosolygása.

Egy este, augusztus vége felé, elmentünk hozzá. Anyja, a szelíd, bús úri asszony sírva nyitott ajtót, és a fiú ágyához vezetett. Türelmetlenül hentergett ott sok-sok dagadó párnán, rongyosra gyúrt paplanok között, és sápadt fejét, jól emlékszem, égővörös kendő szorította össze. Az éjlelisszekrényen csak egy

képeskönyv volt, amit a csillagász fia gyermekkorától fogva nagyon szeretett. Csupa színes japán kép. Piros és kék ruhás mandarinok, buja ligetek, sárga folyók és óriási porcelán tornyok. Ezen az estén nagyon soká nézte a képeket. Azután idegeskedve kiáltott fel:

– Nyissátok ki az ablakokat!

A búcsúzó, csillaghullajtó augusztusi ég benézett a szobába. Tódor felült, és előremeredt.

– Nem látok semmit. Pedig sok csillag hullhat az égről... Ma tizennyolcadika van...

Az égboltot csakugyan vékony, tüzes pászmák szeltek át. Halkan cikázott végig egy-egy ív, akár a kénes gyufa gyengéden sziporkázó tűzcsíkja.

Tódor hátradült az ágyban. A fogai közül sziszegte:

– Az apám mesterségét befejeztem. Értitek-e, miért éltem? Ő mérte az égboltot. Én meg néztem.

Azután, mintha fogát csikorgatta volna, durva, káromkodó hangon nyögött fel többször egymás után:

– Csak ne emlékezném!

Az apja kutyája szomorú, folyós szeméivel szánakozva nézett rá. Vén kandúrok doromboltak a paplanán.

– Eszembe jut, hogy egyszer délután leányok zongoráztak a régi házunkban, s én kimentem a városerdőbe, hogy kisírijam magamat. Buta, bolond, szerelmes este volt... Sáros és harmatos lett az arcom...

Azután újra felnyögött:

– És eszembe jut a nagyanyám nevenapja. Minden eszembe jut. A családi lakoma decemberben, csikorgó fagyban, a bíbor rumosüveg, az óriási ezüst petróleumlámpa és a cigányzene. – A fánkoc vanília illátát érzem...

A csillagász fia száját a párnára tapasztotta, és vadul harapta:

– Ez az élet. Jó, hogy elmúlik.

Egy óráig tarthatott ez így, aztán elcsendesedett. Előkotorta ruháit, és lassan öltözködni kezdett. Teát ivott. Meleg sállal kötötte körül a nyakát, s összekereste műszereit. Örült, hogy mindnyájan összejöttünk. A kapu előtt hosszú, sötét alakok várakoztak. Néha még egy-egy baráti árny bukkant fel az éjszakából.

Halkan lopózkodtunk a csillagász fia mellé, és nem is kérdeztük, hová megyünk. A fekete takaró újra nála volt. Gyufákkal világítottunk utána. Görögtüzet gyújtottunk.

Félénken énekelni kezdtünk, de a dal szánkra fagyott. A csillagász fia egyedül ment, mindig gyorsabban, úgyhogy a kis csapat egészen elmaradt mögötte. Szelíden kanyargó nyárfasorban, füledt, jázminos dűlőkön suhantunk egyre könnyebben és derűsebben, egyre magasabbra, egyre bátrabban. Az allé végén aztán kitérült az ég, mint egy nagy képeskönyv, s a csillagász fia már csak homályos pontként derengett. Egy fekete lobogót láttunk, meg egy embert, aki bizonytalanul lebeg előre, mintha már a csillagok magasságokban gázolna. Cipője az éji harmattól ezüstlöttek. Mi pedig sápadtan imbolyogtunk a fehér éjben, árnyak egy árnyék nyomában, és nekem még mindig úgy tetszik, mintha ebben a virradni nem akaró fehérségben, ott a felfelé sóhajtó országúton mennék lassan, nagyon lassan, fájoan tévólváza, egy dalt dalolva, a csillagász fia után.

Kosztolányi Dezső

(1908)

Emléktábla a Bartók Béla út 15. sz. ház falán